

Mgr Grzegorz Wolak

O formie czynności prawnych w ogólności

Über die Form der Rechtsgeschäften im allgemeinen

Prawo cywilne regulujące majątkowe i niemajątkowe stosunki prawne za pomocą cywilistycznej metody opartej na zasadzie autonomii prywatnej oraz równorzędności podmiotów prawa w szerokim zakresie przyznaje tymże podmiotom swobodę w zakresie kształtowania swojej sytuacji prawnej a instrumentem prawnym, który im na to pozwala są czynności prawne.

W pracy niniejszej zamierzam „niejako z lotu ptaka” przyrzeć się tej instytucji prawnej od strony jej formy. Nie wdaję się przy tym w spory doktrynalne związane z rozumieniem pojęcia czynności prawnej.¹

Przez formę rozumie się potocznie zewnętrzny kształt, postać, wygląd czegoś; termin ten używany jest jako przeciwstawienie terminów „materia”, „tworzywo”, „treść”.² Także zresztą na gruncie prawa cywilnego odróżnia się formę czynności prawnej od jej treści.

Mówiąc zatem o formie czynności prawnej mamy na myśli istniejące w prawie polskim sposoby uzewnętrznienia woli przez podmioty prawa. Forma czynności prawnej to zatem nic innego jak sposób objawienia woli czyli złożenia oświadczenia woli.

Problematyka formy czynności³ prawnej uregulowana jest w sposób ogólny w kodeksie

¹ Podzielam w tym względzie definicję czynności prawnej skonstruowaną przez A. Woltera zgodnie z którą czynność prawna to stan faktyczny w skład którego wchodzi co najmniej jedno oświadczenie woli, stanowiące uzewnętrzną decyzję podmiotu prawa cywilnego wywołania skutków cywilnoprawnych w postaci powstania, zmiany lub ustania określonego stosunku cywilnoprawnego, z którym to stanem faktycznym ustawa wiąże skutki wyrażone w tym oświadczeniu woli a także skutki oświadczeniem woli nie objęte, lecz wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego lub ustalonych zwyczajów – zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne Zarys części ogólnej*, Warszawa 1998, s. 253; inaczej Z. Radwański i Z. Ziemiński, którzy w czynności prawnej widzą czynność konwencjonalną podmiotu prawa cywilnego tzn. działanie, którego sens nie wynika z samej natury tego działania, lecz wyznaczony jest przez porządek prawny czyli konwencjonalny – zob. Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977, s.42; Z. Ziemiński, *W sprawie czynności konwencjonalnych*, PiP 1986, nr 8, s.104 i nast.; krytycznie – i trafnie moim zdaniem – co tej ostatniej koncepcji A. Szpunar, *O konwalidacji nieważnej czynności prawnej*, PiP 1986, nr 5, s. 21.

² Zob. np. *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t.5, Kraków 1995, s. 271; *Encyklopedia Popularna PWN*, Warszawa 1982, s. 215.

³ Podkreśliśmy dla poprawności wyводу prawnego, że kodeks cywilny w dziale III tytułu IV księgi I postępuje się wprawdzie określeniem „ forma czynności prawnej” (termin ten zadomowił się już na dobre w świadomości prawnej oraz w języku

cywilnym w art. 73 – 81 kc. Jednakże punkt wyjścia do rozważań w tej materii stanowi przepis art. 60 kc statuujący zasadę swobody formy (określaną też w doktrynie jako zasada swobody wyboru formy czy też zasada dowolności formy) oświadczenia woli⁴.

Niemal zgodnie w doktrynie zasadę dowolności formy traktuje się jeśli idzie o umowy jako jeden z elementów swobody umów *sensu largo* konstruowanej w doktrynie w oparciu o art. 353¹ kc (wyrażający swobodę umów *sensu stricto* odnoszącą się li tylko do swobody kształtowania treści stosunku umownego) w powiązaniu z innymi przepisami kodeksu cywilnego. W takim rozumieniu swoboda umów oznacza m.in. daleko posunięte uwolnienie stron od formalizmu prawnego; co do zasady bowiem prawnie skuteczny jest już sam consensus stron wyrażony w dowolny sposób.

Zatem w zakresie czynności obrotu cywilnoprawnego polskie prawo – i słusznie – cechuje brak formalizmu prawnego; podkreślmy przy tym, że rozwiązanie to nie jest żadnym *novum* czy wyjątkiem, lecz wpisuje się w regułę obowiązującą we wszystkich nowoczesnych

systemach prawnych a uzasadnioną potrzebami łatwej i szybkiej wymiany dóbr i usług. Nie zawsze tak jednak było. Pierwotne systemy prawne cechował bowiem skrajny formalizm przybierający niekiedy postać skomplikowanego rytuału prawnego. Wyrażał się on w obowiązku dochowania ściśle określonych form słownych czy też odgrywaniu pewnych scen także w obecności świadków, panującego czy nawet szczepu⁵. Dobrze to wszyscy prawnicy powinni znać z kursu prawa rzymskiego.

Odrębnego zagadnienia wymaga rozważenie celów czy też przesłanek dla których nowoczesne systemy prawne dla pewnych czynności obrotu cywilnoprawnego rezygnują z zasady swobody formy i zastrzegają formę szczególną. Truizmem jest mówić, że przepisy o formie czynności prawnej nie są celem samym w sobie, lecz służą realizacji przez ustawodawcę określonych celów (*nihil fit sine causa, ex nihilo nihil fit*). W kwestii tej doktryna jest zgodna i za K. Heldrichem⁶ ujmuje cele formy szczególnej następująco:

– usunięcie wątpliwości co do tego czy czynność została zawarta i kiedy została zawarta,

prawnym i prawniczym) jednakże w rzeczywistości tylko istotny i nieodzowny element każdej czynności prawnej (bez którego ona nie istnieje) jakim jest oświadczenie woli może być ujęty w określonej formie (tzn. może przybierać określoną szatę zewnętrzną). Poprawniejszy w tym względzie był dlatego kodeks zobowiązań z 1933r., który w art. 104 – 114 mówił o formie oświadczenia woli.

⁴ Zgodnie z nim z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli).

⁵ Zob. Z. Radwański w: System prawa cywilnego. Część ogólna, T.I, Ossolineum 1985, s. 621.

⁶ Zob. K. Heldrich, Die Form des Vertrages, Archiv für die Civilistische Praxis, Bd 147, 1941, s. 89 i nast.; E. Drozd, Przeniesienie własności nieruchomości, Warszawa – Kraków 1974, s. 138 i nast., Z. Radwański w: System prawa cywilnego. Część ogólna, T.I, Ossolineum 1985, s. 622.

- usunięcie wątpliwości co do treści czynności prawnej,
- ułatwienie przeprowadzenia i zabezpieczenia dowodu dokonania czynności prawnej,
- ochrona interesów stron przed pochopnymi i nieprzemyślanymi decyzjami skądinąd oparta na słusznym założeniu, że zachowanie formy szczególnej wymaga dodatkowego wysiłku, czasu oraz zabiegów,
- jawność czynności prawnej w stosunku do osób trzecich i ochrona ich interesów,
- ochrona interesu społecznego poprzez ułatwienie sprawowania kontroli nad czynnościami prawnymi z punktu widzenia ich zgodności z prawem,
- uzyskanie fachowej porady przy dokonywaniu czynności prawnej,
- ochrona interesów fiskalnych państwa np. poprzez pobranie podatków i opłat.

Rzecz jasna wskazane wyżej cele formy szczególnej nie stanowią żadnego *numerus clausus* (zamkniętego katalogu) – jest to bowiem tylko dokonywane w nauce prawa cywilnego przykładowe – acz uczynione rzetelnie i wnikliwie – wyliczenie.

Słusznie podnosi się w doktrynie, że świadomość tych celów ma doniosłość dla procesu legislacyjnego przy konstruowaniu różnorodnych rodzajów form szczególnych czynności prawnych, przy ustalaniu zakresu ich stosowania oraz konsekwencji prawnych ich niezachowania; ponadto odgrywa

rolę w procesie stosowania i wykładni prawa a to w ramach wykładni funkcjonalnej (celowościowej)⁷.

W ramach teoretycznych podziałów form czynności prawnych dokonuje się ich podziału:

- I. ze względu na zewnętrzną postać (kształt) oświadczenia woli,
- II. ze względu na kryterium sankcji niezachowania wymogu formy,
- III. ze względu na kryterium źródła obowiązku zachowania formy,
- IV. ze względu na zakres wymogu formy szczególnej.

I. W ramach pierwszego podziału wyróżnia się:

- powszechne formy szczególne (tzn. nie „zarezerwowane” dla poszczególnych typów czynności prawnych; stąd też można mówić o ogólnym zakresie ich stosowania),
- inne formy szczególne (tzn. przewidziane dla określonego typu czynności prawnych stąd też zakres ich zastosowania nie ma charakteru ogólnego – np. art. 949§1 kc, art. 1018§3 kc i art. 79 kro- z tej przyczyny w pracy tej ich nie omawiam).

Z kolei wśród tej pierwszej grupy wyróżnia się:

1. *zwykłą formę pisemną (pismo)* – art. 78 kc.
2. *kwalifikowaną formę pisemną* (określenie „kwalifikowana” wiąże się z tym, iż od-

⁷ Zob. Z. Radwański w: System prawa cywilnego. Część ogólna, T.I, Ossolineum 1985, s. 623.

powiada ona surowszym wymogom niż zwykła forma pisemna). Ta forma dzieli się zaś na:

- a. *formę pisemną z urzędowym poświadczeniem daty (inaczej pismo z urzędowym poświadczeniem daty, pismo z datą pewną, data pewna),*
- b. *formę pisemną z urzędowym poświadczeniem podpisu (inaczej pismo z urzędowym poświadczeniem podpisu),*
- c. *formę aktu notarialnego.*

Ad.II. *Zwykła forma pisemna (pismo).* Do zachowania zwykłej pisemnej formy czynności prawnej wystarcza złożenie własnoręcznego podpisu na dokumencie obejmującym treść oświadczenia woli. Do zawarcia umowy wystarcza wymiana dokumentów obejmujących treść oświadczeń woli, z których każdy jest podpisany przez jedną ze stron lub dokumentów, z których każdy obejmuje treść oświadczenia woli jednej ze stron i jest przez nią podpisany – art. 78 § 1 kc.

Dokument obejmujący czynność prawną może być sporządzony dowolnie – odręcznie, na maszynie do pisania, komputerowo lub za pomocą innej techniki, jednakże podpis na nim musi być własnoręczny – powinien zawierać co najmniej nazwisko podpisującego (choć najlepiej gdy zawiera imię i nazwisko); przy czym nazwisko czy imię może być skrócone, gdyż pomijanie

niektórych liter, zwłaszcza końcówki jest w praktyce obrotu powszechne; podpis ten może też być nieczytelny, ale tylko wtedy stanowi wyraz woli napisania swojego nazwiska, gdy podpisujący się w taki sposób właśnie pisze swoje nazwisko składając podpisy na dokumentach; wreszcie podpis powinien być umieszczony pod tekstem oświadczenia woli (zresztą etymologiczne tłumaczenie słowa podpis – „pod pismem” na to wskazuje).

Zgodnie z kolei z art. 78 § 2 kc oświadczenie woli złożone w postaci elektronicznej opatrzone bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym przy pomocy ważnego kwalifikowanego certyfikatu jest równoważne z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej⁸. Póki co jednak podpis elektroniczny jest w bardzo ograniczonym stopniu wykorzystywany w obrocie i to nie tylko przez osoby fizyczne, ale również podmioty o określonym stopniu zorganizowania (osoby prawne, ułamne osoby prawne np. osobowe spółki handlowe). Na pewno z czasem sytuacja ta w związku z postępującą ogólnie informatyzacją („automatyzacją”) życia społecznego będzie się zmieniać – coś – *tempora mutantur et nos mutamur in illis*.

Należy też podkreślić, że nie każda forma dokumentu zastrzeżona przez ustawę

⁸ Powyższe rozwiązanie prawne było odpowiedzią na podjęcie w latach 1995-96 przez Komisję Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego (UNCITRAL) modelowej ustawy dotyczącej zagadnień prawnych związanych z elektronicznym przekazem danych i pokrewnych środków komunikacji. Akt ten stanowi podstawę dla ustawodawstw członkowskich do stworzenia jednolitych pod względem prawnym zasad obrotu elektronicznego, co ma istotne znaczenie z uwagi na globalny charakter zjawiska transakcji *on-line*. Zob. też ustawa z 18.09.2001 r. o podpisie elektronicznym.

będzie zwykłą formą pisemną. Niektóre z przepisów prawa zastrzegają bowiem dokonanie czynności prawnej w postaci dokumentu, lecz przewidują zarazem dopełnienie swoistych wymagań wykraczających poza to co należy do istoty zwykłej formy pisemnej; przy czym zaostżenia te pojawiać się mogą w różnych kierunkach np. mogą dotyczyć sformułowania treści oświadczenia woli wskazując na określony schemat wypowiedzi; użycia określonych słów, mogą też dotyczyć sposobu napisania oświadczenia woli czy wreszcie wymagać udziału organów władzy czy osób trzecich w sporządzaniu czy podpisywaniu dokumentu obejmującego treść oświadczenia woli.⁹

Ad.2a Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem daty (inaczej pismo z urzędowym poświadczeniem daty, pismo z datą pewną, data pewna).

Po myśli art. 81 § 1 kc jeżeli ustawa uzależnia ważność albo określone skutki czynności prawnej od urzędowego poświadczenia daty, poświadczenie takie jest skuteczne także względem osób nie uczestniczących w dokonaniu tej czynności prawnej (data pewna). Czynność prawna ma datę pewną także w wypadkach następujących:

– w razie stwierdzenia dokonania czynno-

ści w jakimkolwiek dokumencie urzędowym – od daty dokumentu urzędowego,

- w razie umieszczenia na obejmującym czynność dokumencie jakiegokolwiek wzmianki przez organ państwowy, organ jednostki samorządu terytorialnego albo przez notariusza – od daty wzmianki – § 2,
- z kolei w razie śmierci jednej z osób podpisanych na dokumencie datę złożenia przez tę osobę podpisu na dokumencie uważa się za pewną od daty śmierci tej osoby – § 3.

Data pewna nie wyłącza przy tym dopuszczalności przeprowadzenia dowodu, że czynność prawna została dokonana przed tą datą.¹⁰

Zgodnie przyjmuje się w doktrynie, że forma pisemna z urzędowym poświadczeniem daty ma na celu autorytatywne stwierdzenie, że dokument istniał w chwili jego poświadczenia i że zatem czynność wyrażona w treści dokumentu została już dokonana.¹¹ Poświadczenia tego dokonuje przy tym notariusz jako osoba zaufania publicznego (art. 96 pkt 3 ustawy z 14.02.1991r. Prawo o notariacie¹²). Ten sam walor ma umieszczenie na dokumencie przez właściwy organ jakiegokolwiek wzmianki, która opatrzona

⁹ Np. zgodnie z art. 949§1 kc dotyczącym formy testamentu własnoręcznego (holograficznego) całe oświadczenie woli testatora jak i data a nie tylko jego podpis winny być przez niego napisane własnoręcznie (forma ta mylnie bywa utożsamiana z formą pisemną zwykłą; w praktyce jest to częsty przypadek nieważności takich testamentów); dalej – po myśli art. 328 §1 kodeksu spółek handlowych dokument akcji winien być opatrzony pieczęcią spółki. Zgodnie zaś z art. 1 i 101 prawa wekslowego weksel własny i trasowany dla swej ważności musi w tekście zawierać słowo „weksel”.

¹⁰ Tak A. Brzozowski w: Kodeks cywilny Komentarz T.I, praca zbiorowa pod red. J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1997r., s.219.

¹¹ Zob. np. Z. Radwański w: System prawa cywilnego. Część ogólna, T.I Ossolineum 1985, s. 625 – 626.

¹² Dz. U. Nr 22, poz. 91; t. jedn. Dz.U. z 2002 Nr 42, poz. 369, ze zm.; dalej cyt. jako pr.not.

została datą (np. pobranie opłaty skarbowej i jej skasowanie¹³). Poza tym czynność prawna ma datę pewną od momentu ziszczenia się jednego z następujących zdarzeń: zamieszczenia w jakimkolwiek dokumencie publicznym stwierdzenia, że dana czynność została dokonana oraz śmierci podpisanego na dokumencie uczestnika czynności prawnej (oczywistym jest bowiem, że po tej dacie osoba podpisana na dokumencie nie mogła już złożyć na nim podpisu).

Już z samej konstrukcji powołanego przepisu art. 81 kc wynika, że ta szczególna forma czynności prawnej jaką jest pismo z datą pewną ma charakter niejednorodny – ustawodawca rozróżnia bowiem właściwą datę pewną (data pewna *sensu stricto*) polegającą na urzędowym poświadczeniu daty dokonania czynności prawnej (art. 81 § 1 kc) oraz datę pewną w szerokim znaczeniu (*sensu largo*), którą czynność prawna nabywa później niż w dacie jej dokonania, w wypadkach wskazanych w art. 81 § 2 i 3 kc¹⁴.

Zgadzam się przy tym w pełni z P. Zimmermanem,¹⁵ że nie ma uzasadnienia pojawiający się w literaturze pogląd wprowadzający rozróżnienie pomiędzy datą pewną jako formą dokonania czynności prawnej a datą pewną jako swego rodzaju cechą dokumentu stwierdzającego tę czynność.

Ad.2b Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu (inaczej pismo z urzędowym poświadczeniem podpisu).

Forma ta polega na tym, że notariusz lub powołany do tego organ zamieszcza na dokumencie klauzulę stwierdzającą własnoręczność podpisu złożonego przez wskazaną w klauzuli osobę.

Zgodnie z art. 96 pkt 1 pr. not. notariusz poświadcza własnoręczność podpisu. Poświadczenie podpisu przez osobę zaufania publicznego jaką jest notariusz jest dowodem, że osoba podpisana złożyła podpis na dokumencie własnoręcznie. Notariusz przed poświadczeniem podpisu stwierdza tożsamość osoby go składającej. Art.88 pr.not. stanowi, że podpisy na poświadczonych dokumentach składane są w obecności notariusza. Jeżeli zaś podpis na poświadczonych dokumentach nie został złożony w obecności notariusza, osoba która dokument podpisała powinna uznać przed notariuszem złożony podpis za własnoręczny, co notariusz zaznacza w sporządzonym dokumencie.

Na podstawie art. 101 pr. not. Minister Sprawiedliwości wydał też w dniu 12 kwietnia 1991r. rozporządzenie w sprawie sporządzania niektórych poświadczeń przez organy samorządu terytorialnego i

¹³ Także SN w wyroku z 1978.11.22, III CRN 232/78, OSNC 1979/9/173 przyjął, że przez umieszczenie "jakiegokolwiek wzmianki" w myśl art. 81 § 2 pkt 2 kc należy rozumieć także datę pobrania opłaty skarbowej i jej skasowania przez organ państwowy na dokumencie. Data tej czynności stanowi datę pewną. Przepis art. 81 § 2 pkt 2 kc ma na celu stwierdzenie istnienia dokumentu w chwili dokonywania wzmianki.

¹⁴ Tak też Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 29 listopada 2005 r., III CZP 104/05, OSNC 2006/10/162.

¹⁵ Zob. tegoż: Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz, Warszawa 2007, s.138). Inaczej P.Gilowski: Data pewna a forma oświadczenia woli z data pewną Rejent 2001, nr 3, s.13.

banki (Dz. U. z dnia 20 kwietnia 1991 r.). Stanowi ono w § 1, że w miejscowościach, w których nie ma kancelarii notarialnej do poświadczania własnoręczności podpisu są upoważnieni:

- przewodniczący zarządów gmin: na pismach upoważniających do odbioru przesyłek i sum pieniężnych oraz odbioru dokumentów z urzędów i instytucji a także na oświadczeniach stwierdzających stan rodzinny i majątkowy składającego oświadczenie,
- banki – na pismach upoważniających do odbioru pieniędzy lub innych przedmiotów z tych banków.

Widać już więc na pierwszy rzut oka, że to upoważnienie wydane dla innych podmiotów niż notariusze ma wąski zakres przedmiotowy.

Zgodnie zaś z § 2 tegoż rozporządzenia do dokonywania poświadczeń o których mowa w § 1 stosuje się odpowiednio art. 81, 84, 85, 86, 87, 88 i 97 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie.

Zaletą i celem tej formy szczególnej jest wyeliminowanie ryzyka, że osoba na którą podpis wskazuje zaprzeczy, że go złożyła i że dokonała objętej treścią dokumentu czynności.

Ad.2c Forma aktu notarialnego – często zresztą błędnie utożsamianą z formą notarialną. Tymczasem każda forma aktu

notarialnego jest formą notarialną, ale już nie każda forma notarialna jest formą aktu notarialnego. Dla przykładu protokoły sporządzane przez notariusza mają formę notarialną, ale tylko niektóre z nich mają postać aktu notarialnego.¹⁶ Podobnie sporządzony przez notariusza protest wekslowy jest czynnością (formą) notarialną, ale nie jest aktem notarialnym.

Akt notarialny jako dokument jest rezultatem zachowania formy aktu notarialnego.¹⁷ Jest on jedną z czynności notarialnych (art. 79 pr.not.) mających postać dokumentu urzędowego korzystającego z domniemania prawdziwości i autentyczności. Jako dokument ma szczególną moc dowodową; stanowi wszak dowód tego co zostało w nim urzędowo zaświadczone (art. 244 kpc).

Ramy niniejszego artykułu nie pozwalają na szczegółowe omówienie tejże formy czynności prawnej. Dość powiedzieć, że niewątpliwie ma ona najbardziej solenną i uroczystą postać, ponadto w odróżnieniu od innych szczególnych form czynności prawnych forma ta zapewnia udział i poradę prawnika w konstruowaniu jego treści. Powyższe jest nie bez przeczenia skoro przy sporządzaniu tego aktu notariusz zobowiązany jest czuwać na należytych zabezpieczeniu praw i słusznym interesów stron dla których czynność ta może spowodować skutki prawne a także udzielić stro-

¹⁶ Tak trafnie E. Drozd, *Forma aktu notarialnego* (w:) Księga Pamiątkowa I Kongresu Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań 1993, s.30, przypis 6.

¹⁷ Zob. E. Drozd: *Forma aktu notarialnego* (w:) Księga Pamiątkowa I Kongresu Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań 1993, s.12.

nom niezbędnych wyjaśnień dotyczących dokonywanej czynności notarialnej (art.80 pr. not.). Należy też pamiętać, że notariusz jest obowiązany odmówić sporządzenia aktu notarialnego jeśli czynność prawna jest sprzeczna z prawem (art.81 pr.not.). Najogólniej mówiąc forma ta polega na tym, że notariusz spisuje treść podanych mu oświadczeń stron współluczestnicząc w redagowaniu dokumentu a następnie odczytuje go stronom i wraz z nimi podpisuje. Niewątpliwym mankamentem tejże formy są z kolei niemałe koszty jego sporządzenia przez notariusza.¹⁸

Ustawa Prawo o notariacie szczegółowo określa formę aktu notarialnego; rozstrzyga o tym kto może go sporządzić oraz stawia wymagania co do zawartości dokumentu pod względem formalnym (kwestii tych tu nie omawiam).

Sporządzenie aktu notarialnego przez osobę nieuprawnioną¹⁹ powoduje, że dokument nie jest w istocie aktem notarialnym (dokument taki stanowi jedynie pozór aktu notarialnego w rzeczywistości nim jednak nie

będąc). Tak samo będzie miała się rzecz, gdy akt notarialny nie będzie spełniał istotnych wymogów ustawy Prawo o notariacie odnośnie dokonywania czynności notarialnych w ogólności oraz formy aktu notarialnego.

Specyfika kwalifikowanej formy pisemnej polega na tym, że:

- forma aktu notarialnego jako „najbardziej kwalifikowana” odpowiada zarazem wszystkim wymaganiom stawianym poprzednio omówionym formom pisemnym skoro w treści aktu nie tylko bowiem oznacza się datę jego sporządzenia, ale także ustalić należy tożsamość osób, które tenże akt podpisują,
- forma pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu odpowiada wymogom formy pisemnej z datą pewną i zwykłej formy pisemnej skoro poświadczając podpis notariusz wpisuje również datę tej czynności (art. 97 pr.not.),
- wreszcie forma pisemna z datą pewną odpowiada wymogom zwykłej formy pisemnej.²⁰

Jeżeli zatem zgodnie np.z art. 709² kc

¹⁸ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28.06.2004r. w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej Dz.U. Nr 148, poz. 1564, ze zmian.

¹⁹ Akt notarialny sporządza notariusz a wyjątkowo może go sporządzić asesor notarialny (emerytowany notariusz) działający jako zastępca notariusza w wypadkach określonych w art. 21 pr.not. Dla przykładu w orz. z 5.12.1959r. OSPiKA 1960, Nr 7-8, poz. 202 SN uznał, że notariusze niemieccy działający w czasie wojny na terenie Generalnej Guberni i na terenach wcielonych do Rzeszy Niemieckiej nie mogą być uważani w rozumieniu prawa polskiego za notariuszy a czynności przez nich dokonane za czynności (akty) notarialne.

²⁰ E. Drozd zarzuca temu podziałowi nie liczenie się z kodeksem cywilnym, gdyż na gruncie tegoż aktu prawnego nie ma podstaw do wyróżniania w ramach formy pisemnej: zwykłej formy pisemnej i kwalifikowanej formy pisemnej gdyż kwalifikowana forma pisemna został wyjęta poza nawias kodeksowej formy pisemnej i poddana odrębnej regulacji prawnej jako inna forma szczególna (zob. tegoż autora: Problematyka formy czynności prawnych na tle art. 77 kc, SP z.38, 1973r., s.206 i nast. oraz glosa do orz. SN z 27.10.1977r., III CZP 81/77, OSP 1987, Nr 7-8, poz.14). Zwolennicy tego podziału przyjmują, że w świetle regulacji kodeksowej poprawny jest podział formy szczególnej na formę pisemną (zbędne jest dodawanie słowa: „zwykła”,

umowa *leasingu* powinna być zawarta na piśmie pod rygorem nieważności to umowa ta w pełni będzie ważna i skuteczna, jeśli strony udadzą się do notariusza i ten sporządzi z ich udziałem akt notarialny (w ten sposób uczynią bowiem więcej niż nakazuje litera prawa).

Należy pamiętać, że tam gdzie kodeks cywilny mówi o „formie pisemnej” ma na myśli zwykłą formę pisemną (art. 78 kc), tam zaś gdzie mówi o innej formie szczególnej ma na myśli kwalifikowaną formę pisemną i formy szczególne dla poszczególnych typów czynności prawnych.

II. Ze względu na skutki niezachowania formy szczególnej wyróżnia się z kolei:

– formę *ad solemnitatem* (zastrzeżoną pod rygorem nieważności). W przypadku jej niezachowania czynność prawna nie wywołuje skutków prawnych zamierzonych przez strony; choć nie jest tak jak utrzymują niektórzy, że czynność taka zawsze nie wywołuje żadnych skutków prawnych.²¹

Nieważność jako skutek niezachowania tej formy istnieje z mocy prawa (*ex lege*) i

wywołuje skutek *erga omnes* – może na nią dlatego powołać się każda osoba zainteresowana, ponadto sąd musi ją uwzględnić z urzędu chociażby żadna ze stron się na nią nie powoływała; czynność nieważna nie może być przy tym konwalidowana a więc zostać „uzdrowiona” (wszak *quod ab initio vitiosum non potest tractu temporis convalescere* – zob. jednak wyjątki art. 14§2 kc, art. 890 kc i art. 945§2 kc), ponadto nieważna czynność prawna nie wywołuje skutków zamierzonych przez strony *ab initio* (od samego początku). Wyrok stwierdzający nieważność czynności prawnej jest dlatego tylko deklaratoryjny (a nie konstytutywny) – potwierdza jedynie to co istnieje z mocy prawa.

– formę *ad probationem* – zastrzeżoną pod rygorem ograniczeń dowodowych co do faktu dokonania czynności prawnej – w przypadku jej niezachowania zasadą są konsekwencje przejawiające się w płaszczyźnie prawa procesowego tzn. utrudnienia dowodowe z art. 74 kc w postaci niedopuszczalności prowadzenia dowodów ze świadków i z przesłuchania stron na okoliczność dokonania czynności prawnej, chyba że obie strony wyrażą na to zgodę (trafnie przyjął SN w wyroku

bo forma pisemna jest jedna) i inną formę szczególną w zakresie której wchodziłyby pismo z urzędowym poświadczeniem daty, pismo z urzędowym poświadczeniem podpisu, forma aktu notarialnego i formy szczególne dla poszczególnych typów czynności prawnych. E. Drozd w stosunku do pisma z urzędowym poświadczeniem daty, pisma z urzędowym poświadczeniem podpisu i formy aktu notarialnego dopuszcza zbiorczą nazwę „pisemna forma szczególna” jednakże przy jednoczesnym uświadomieniu sobie, że ma ona niewiele wspólnego z formą pisemną w rozumieniu kodeksowym.

²¹ Tak nietrafnie np. D. Collier: *Nichtigkeit und Unwirksamkeit im System der bürgerlichen Rechtsordnung*, Hamburg 1967, s. 25 oraz SN w uzasadnieniu postanowienia z 31.03.2004r, III CK 429/02, OSNC 2005/4/67 gdzie stwierdza, że czynność nieważna natomiast nie może wyrzucić żadnych pozytywnych skutków w sferze cywilnoprawnej, w obrocie prawnym powinna być w związku z tym traktowana jako nieistniejąca.

z 29.03.2000r., I KKN 562/98²², że strona, która zgłaszała wniosek dowodowy, nie może w wypadku jego uwzględnienia powoływać się na ograniczenie dopuszczalności tego dowodu, przewidziane w art. 74 kc); zażąda tego konsument w sporze z przedsiębiorcą²³ albo jeżeli fakt dokonania czynności prawnej będzie uprawdopodobniony za pomocą pisma – instytucja ta przypomina francuski tzw. początek dowodu na piśmie (*commencement de preuve par écrit*) – dokumentem wykazującym, iż czynność została dokonana, może być każdy dokument, którego treść bezpośrednio lub pośrednio wskazuje na fakt dokonania czynności. Nie jest jednak konieczne – jak w przypadku początku dowodu na piśmie – aby pismo to pochodziło od strony, przeciwko której taki dowód będzie prowadzony, ani też aby było podpisane przez jedną ze stron. Może to być dokument prywatny albo urzędowy, wystarczy list, dowód wpłaty, wycinek prasowy, wydruk komputerowy, telefaksowy, telegram itp. – tak trafnie wyroki SN z 18.05.1979r. oraz z 29.09.2004r., II CK 527/03²⁴; jest to też pogląd zgodnie wyrażany w doktrynie. Aktualnie forma ta nie ma zastosowania do czynności prawnych w stosunkach

z przedsiębiorcami (zob. art. 74§3 kc), w obrocie międzynarodowym; nie jest zresztą obecna w większości nowoczesnych systemów prawnych.

Tylko zwykła forma pisemna może zostać przy tym zastrzeżona przez ustawę *ad probationem*. Co więcej będzie to zasadą (rygor nieważności i *ad eventum* związany będzie ze zwykłą formą pisemną tylko wtedy gdy ustawa *expressis verbis* będzie tak stanowił).

Celem tej formy jest wpłynięcie na strony, by postarały się o udokumentowanie na piśmie dokonanej czynności prawnej, gdyż w innym razie pozbawione zostaną w razie sporu sądowego co do dokonania czynności prawnej możliwości skorzystania z pewnych środków dowodowych²⁵:

– formę *ad eventum* (zastrzeżoną dla wywołania określonych skutków prawnych).

Jej niezachowanie nie powoduje ani nieważności czynności prawnej ani nie skutkuje niedopuszczalnością dowodu ze świadków lub z przesłuchania stron na fakt dokonania czynności prawnej, ale pociąga ze sobą różnorodne konsekwencje prawne dla podmiotów ją dokonujących. Typizacja tych następstw jest niemożliwa z uwagi na ich wielką różnorodność (zob. np. art. 390§2 kc, art. 660 kc, art. 678§2 kc, art.

²² OŚNC 2000/9/174.

²³ Zgodnie z art. 22¹ kc za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Po myśli zaś art. 43¹ przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33¹ § 1, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

²⁴ OŚN 1980, Nr 1, poz. 9 oraz LEX nr 174143.

²⁵ Szczegółowiej o tej formie A. Szpunar, Uwagi o formie przewidzianej dla celów dowodowych, RPEIS 1987, z.4 oraz glosa do orz. SN z 8.08.1986r., III CZP 45/96, PiP 1988, nr 4, s. 147 i nast.

101 ust. 2 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze).

Zatem czynność prawna dokonana z pominięciem tej formy będzie ważna i wywołała skutki prawne tyle, że nie wszystkie.

Przedstawiony wyżej w pkt I ppkt 1 i 2 dychotomiczny podział nie jest tylko teoretyczny, ale ma istotne znaczenie właśnie ze względu na odmienne zasady co do sankcji niezachowania formy (art. 73 i art. 76 kc).

W przypadku niezachowania (zwykłej) formy pisemnej zastrzeżonej przez ustawę zasadą są konsekwencje przejawiające się w płaszczyźnie prawa procesowego (utrudnienia dowodowe z art. 74 kc), wyjątkowo zaś i to tylko wtedy gdy ustawa to przewiduje możemy mieć do czynienia z bezwzględną nieważnością czynności prawnej lub też zastrzeżeniem jej dla wywołania określonych skutków prawnych (art. 73§1 kc).

W stosunku zaś do innej formy szczególnej (a więc także kwalifikowanej formy pisemnej) konsekwencją jej niezachowania jest bezwzględna nieważność czynności prawnej; wyjątkowo tylko gdy przepis tak stanowi forma ta może być zastrzeżona jedynie dla wywołania określonych skutków prawnych a więc *ad eventum*; forma ta nigdy natomiast nie jest zastrzeżona przez ustawę *ad probationem*.

Należy jednak dla całości porządku rzeczy podnieść, że jeżeli forma aktu notarialnego została przewidziana jedynie jako zastępcza forma dla tych osób, które nie

mogą wyrazić swojego oświadczenia woli w zwykłej formie pisemnej z uwagi na to, że nie mogą one czytać (zob. art. 80 kc) to wówczas niezachowanie tej formy nie powoduje nieważności czynności prawnej lecz jedynie utrudnienia dowodowe; należy bowiem przyjąć, że podmiot o tej cesze nie uczynił zadość wymogowi formy *ad probationem* (tak też słusznie SN w uchw. z 27.10.1977r.²⁶). Rozwiązanie to jest całkowicie słuszne; inaczej doszłoby do pokrzywdzenia tej grupy podmiotów prawa.

III. Ze względu na kryterium źródła obowiązku zachowania formy szczególnej wyróżnia się:

- formę szczególną zastrzeżoną przez ustawę
- formę szczególną zastrzeżoną wolą stron.

Ograniczenia zasady dowolności formy czynności prawnych mają dwa swoje źródła – przede wszystkim tkwią w przepisach ustawy. Przez ustawę należy przy tym rozumieć tylko akt prawny o określonej randze w systemie źródeł prawa (zob. art. 87 Konstytucji RP) a nie każdy obowiązujący przepis prawa (art. XVI przepisów wprowadzających kodeks cywilny²⁷ przewidujący, że ustawą w rozumieniu kodeksu cywilnego jest każdy obowiązujący przepis prawa został uchylony przez art. 2 ustawy z 28 lipca 1990r. o zmianie ustawy kodeks cywilny Dz.U. Nr 55, poz. 321). Jeżeli zatem akt prawny niższego rzędu niż ustawa (np. rozporządzenie czy zarządzenie) przewidywałby obowiązek

²⁶ OSPiKA 1978, poz. 140 z aprobowaną glosą E. Drozda.

²⁷ Ustawa z 23.04.1964r., Dz.U. Nr 16, poz.94, ze zmian.

zachowania formy szczególnej wówczas złożenie oświadczenia woli bez zachowania tej formy nie może pociągać ze sobą żadnych ujemnych następstw dla podmiotów stosunków cywilnoprawnych (zasadą wszak jest swoboda formy oświadczenia woli – art. 60 kc), chyba że istnieje wyraźna delegacja ustawowa dla określenia w drodze aktu podustawowego formy szczególnej dla określonej czynności prawnej.

Nie tylko jednak przepis ustawy może zastrzegać dla określonej czynności prawnej obowiązek zachowania formy szczególnej, ale źródłem tego obowiązku może być również wola stron.

Kwestię tę reguluje art. 76 kc dotyczący formy szczególnej zastrzeżonej właśnie wolą stron (tzw. *pactum de forma*) – on także różnicuje skutki jej niezachowania w zależności od tego czy mamy do czynienia ze zwykłą formą pisemną czy też inną formą szczególną; jedynie bowiem gdy strony zastrzegły dokonanie czynności prawnej w formie pisemnej zwykłej nie określając skutków jej niezachowania poczytuje się w razie wątpliwości że forma ta była zastrzeżona wyłącznie dla celów dowodowych a więc *ad probationem*; gdy mamy zaś do czynienia z zastrzeżeniem przez strony innej formy szczególnej jej niezachowanie powoduje, że czynność nie dochodzi do skutku; spór doktrynalny dotyczy tego jak rozumieć ten ostatni zwrot – czy chodzi tu o nieważność bezwzględną czy też może o

bezskuteczność czynności prawnej a może o niezawarcie w ogóle czynności prawnej.²⁸ Osobiście uważam, że mamy tu do czynienia w takim przypadku z nie dokonaniem w ogóle czynności prawnej.

IV. Wyróżnia się jeszcze:

– *formę szczególną zastrzeżoną dla całej czynności prawnej.*

W takim przypadku (co jest regułą) wymóg zachowania formy szczególnej jest zastrzeżony dla całej czynności prawnej – oznacza to, że wszystkie oświadczenia woli niezbędne do jej dokonania winny być złożone w przepisanej formie.

– *formę szczególną zastrzeżoną dla części czynności prawnej.*

Wyjątkowo ustawodawca zastrzega formę szczególną dla oświadczenia woli tylko jednego z kontrahentów (jednej ze stron umowy). A skoro zaś tak to oświadczenie woli drugiej strony (pozostałych stron w przypadku umów wielostronnych) może być złożone zgodnie z ogólną regułą wyrażoną w art. 60 kc czyli w dowolny sposób nawet *per facta concludentia* czyli poprzez czynności dorozumiane (zob. np. art. 245 kc, art. 876 § 2 kc, art. 890 kc).

Na koniec spójrzmy na to co zostało wyżej napisane praktycznie.

Przykład 1.

Art. 720 § 2 kc stanowi, że umowa pożyczki, której wartość przenosi pięćset złotych, *powinna być stwierdzona pismem.*

²⁸ Zob. E. Drozd, *Forma czynności prawnych zastrzeżona wolą stron*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCCXLVI, Warszawa- Kraków 1973.

Z jaką zatem formą czynności prawnej mamy tu do czynienia? Otóż ze zwykłą formą pisemną *ad probationem* (skoro nie zastrzeżono w niej wyraźnie rygору *ad solemnitate* i *ad eventum* to jest ona zastrzeżona *ad probationem*; rygor ten z zasady wiąże się z tą właśnie formą).

Przykład 2.

Zgodnie z art. 709² kc umowa leasingu powinna być zawarta na piśmie *pod rygorem nieważności*.

Mamy tu zatem do czynienia ze zwykłą formą pisemną zastrzeżoną pod rygorem nieważności – *ad solemnitate* (gdyby nie zastrzeżono w niej *expressis verbis* rygору nieważności bądź *eventum* byłyby to oczywiście forma *ad probationem*).

Przykład 3.

Art. 180 ustawy z 15.09.2000r. kodeks spółek handlowych przewiduje, że zbycie udziału, jego części lub ułamkowej części udziału oraz jego zastawienie *powinno być dokonane w formie pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi*.

Z jaką formą mamy tu do czynienia? Otóż z inną formą szczególną (formą pisemną kwalifikowaną) zastrzeżoną *ad solemnitate*.

Nie zastrzeżenie bowiem w przepisie przewidującym inną formę szczególną niż zwykła pisemna (pismo) rygору jej niezachowania oznacza, że jest to rygor nieważności.

Przykład 4.

Po myśli art. 876 § 1 kc przez umowę poręczenia poręczyciel zobowiązuje się względem wierzyciela wykonać zobowiązanie na wypadek, gdyby dłużnik zobowiązania nie wykonał.

Oświadczenie poręczyciela powinno być *pod rygorem nieważności złożone na piśmie* – § 2.

Przed wszystkim mamy tu więc do czynienia z formą zastrzeżoną dla części czynności prawnej, gdyż jedynie dla oświadczenia poręczyciela przewidziana jest przez ustawę zwykła forma pisemna *ad solemnitate*, natomiast oświadczenie wierzyciela może być złożone w dowolny sposób (a więc zgodnie z regułą z art. 60 kc).

Przykład 5.

Art. 660 kc przewiduje, że umowa najmu nieruchomości lub pomieszczenia na czas dłuższy niż rok powinna być zawarta na piśmie. W razie niezachowania tej formy *pocztytuje się umowę za zawartą na czas nie oznaczony*.

Z jaką formą czynności prawnej mamy tu do czynienia? Otóż ze zwykłą formą pisemną *ad eventum*; nie jest ona zastrzeżona pod rygorem nieważności, skoro brak takiego sformułowania w tym przepisie, ale nie można też przyjąć, że w ogóle nie ma w nim zastrzeżonego rygору co powodowałoby, że byłyby to forma *ad probationem* (vide: zwrot „w razie niezachowania tej formy *pocztytuje się umowę za zawartą na czas nie oznaczony*”). Skutkiem jej niezachowania będzie to, że umowa z terminowej (przy tym na czas dłuższy niż rok) przekształci się w bezterminową.

Mam nadzieję, że poprzez wywody niniejszego artykułu – choć ogólne, przyznaje – przepisy kodeksy cywilnego regulujące formę czynności prawnych stały się bardziej zrozumiałe, jasne i czytelne dla tych

wszystkich dla których były nieprzystępne i owiane w większym lub mniejszym stopniu niepotrzebnym nimbem tajemnicy.

Gdyby tak było to cel napisania tegoż artykułu zostałby osiągnięty przez jego autora.

SŁOWA KLUCZOWE

czynności prawne, orzecznictwo Sądu Najwyższego

STRESZCZENIE

W artykule zajmuję się od strony formy czynnościami prawnymi będącymi instrumentami prawnymi pozwalającymi podmiotom prawa na kształtowanie w szerokim zakresie ich sytuacji prawnej.

Podkreślam, że znaczenia problematyki formy czynności prawnej nie sposób przecenić a umiejętność właściwego rozumienia sensu przepisów prawa regulujących tę materię ma znaczenie nie tylko teoretyczne (choć przepisy te studentom prawa przysparzają niemało trudności), ale także a może przede wszystkim doniosłe znaczenie praktyczne.

Na początku wyjaśniam ogólnie pojęcie formy oraz formy czynności prawnej.

Zaznaczam, że problematyka formy czynności prawnej uregulowana jest w sposób ogólny w kodeksie cywilnym w art. 73 – 81, jednakże punkt wyjścia do rozważań w tej materii stanowi przepis art. 60 kc statuujący zasadę swobody formy (określaną też w doktrynie jako zasada swobody wyboru formy) oświadczenia woli; dalej wskazuję zasadę swobody formy jako jeden z elemen-

tów swobody umów sensu largo (w szerokim znaczeniu) konstruowanej w doktrynie w oparciu o art. 353 1 kc w powiązaniu z innymi przepisami kodeksu cywilnego. W takim rozumieniu swoboda umów oznacza m.in. daleko posunięte uwolnienie stron od formalizmu prawnego; co do zasady bowiem prawnie skuteczny jest już sam consensus stron wyrażony w dowolny sposób.

Następnie rozważam cele czy też przesłanki dla których nowoczesne systemy prawne dla pewnych czynności obrotu cywilnoprawnego rezygnują z zasady swobody formy i zastrzegają formę szczególną.

W dalszej części pracy dokonuję podziału form czynności prawnych:

- I. ze względu na zewnętrzną postać (kształt) oświadczenia woli,
- II. ze względu na kryterium sankcji niezachowania wymogu formy szczególnej,
- III. ze względu na kryterium źródła obowiązku zachowania formy szczególnej,
- IV. ze względu na zakres wymogu formy szczególnej.

W artykule omawiam poszczególne rodzaje form szczególnych z uwzględnieniem także orzecznictwa Sądu Najwyższego.

Nakoniec spoglądam na to co zostało przeze mnie napisane praktycznie – odkodowując z przykładowo wskazanych przepisów prawa jaki rodzaj formy szczególnej został w nich zastrzeżony przez ustawodawcę.

ZUSAMMENFASSUNG

In dem Artikel beschäftige ich mich von der Seite der Form mit den Rechtsgeschäften,

die die rechtlichen Instrumente sind, die der rechtlichen Personen die Gestaltung ihres Rechtstage in dem breiten Bereich gestatten. Ich betone, dass man die Bedeutung der Problematik der Form des Rechtsgeschäftes nicht überschätzen kann und die Fähigkeit des richtigen Verstehens des Sinnes der Rechtsvorschriften, die diese Sache regeln, nicht nur die theoretische Bedeutung (obwohl diese Vorschriften den Jurastudenten viele Schwierigkeiten machen), aber auch und vielleicht vor allem es eine erhebliche praktische Bedeutung hat. Am Anfang erkläre ich den Allgemeinbegriff der Form als auch der Form des Rechtsgeschäftes. Ich betone, dass die Problematik der Form des Rechtsgeschäftes allgemein im Zivilgesetzbuch in Artikeln 73-81 geregelt ist, dennoch bestimmt die Vorschrift des Artikels 60 des Zivilgesetzbuches einen Ausgangspunkt zur Überlegung in dieser Sache, die den Grundsatz der Formfreiheit (diese Formfreiheit wird auch in der Lehre als der Grundsatz der Wahlfreiheit der Form bezeichnet) der Willenserklärung statuiert, weiter weise ich auf den Grundsatz der Formfreiheit hin, als eines der Elemente der Freiheit der Verträge *sensu largo* (im weiten Sinne), der in der Lehre in Anlehnung an Artikel 353¹ im Zivilgesetzbuch in Verbindung mit anderen Vorschriften im Zivilgesetzbuch konstruiert wird. In solch einem Verstehen

bedeutet die Vertragsfreiheit unter anderem weit gehende Befreiung der Parteien vom Rechtsformalismus; grundsätzlich rechtswirksam ist schon allein ein Einverständnis der Seiten, das auf beliebige Weise ausgesprochen ist. Anschliessend erwäge ich Ziele oder auch Voraussetzungen, für die moderne Rechtssysteme für gewisse Geschäfte des Zivilrechtlichen Verkehrs auf den Grundsatz der Formfreiheit verzichten und sich eine Sonderform vorbehalten. Im weiteren Teil der Arbeit führe ich eine Aufteilung der Formen der Rechtsgeschäfte durch:

- In Hinsicht auf die äussere Gestalt der Willenserklärung.
- In Hinsicht auf das Kriterium der Sanktion der Nichteinhaltung des Formerfordernisses.
- In Hinsicht auf das Kriterium der Quelle der Pflicht der Formeinhaltung.
- In Hinsicht auf den Bereich des Sonderformerfordernisses.

In dem Artikel bespreche ich einzelne Arten der besonderen Formen, auch unter Berücksichtigung der Rechtsprechung des Obersten Gerichtes.

Am Ende schaue ich praktisch darauf, was ich ergriffen habe und gleichzeitig entschlüsse ich aus den beispielsweise dargestellten Rechtsvorschriften, was für eine Art der besonderen Form in diesen Rechtsvorschriften vom Gesetzgeber vorbehalten wurde.

LITERATURA

- Brzozowski A., [w:] Kodeks cywilny Komentarz T.I, praca zbiorowa pod red. J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1997
- Collier D., Nichtigkeit und Unwirksamkeit im System der bürgerlichen Rechtsordnung, Hamburg 1967
- Drozd E., Forma aktu notarialnego (w:) Księga Pamiątkowa I Kongresu Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań 1993
- Drozd E., Forma czynności prawnych zastrzeżona wolą stron, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCCXLVI, Warszaw- Kraków 1973
- Drozd E., Przeniesienie własności nieruchomości, Warszawa - Kraków 1974
- Encyklopedia Popularna PWN, Warszawa 1982
- Heldrich K., Die Form des Vertrages, Archiv für die Civilistische Praxis, Bd 147,1941
- Popularna Encyklopedia Powszechna, t.5, Kraków 1995
- Radwański Z., [w:] System prawa cywilnego. Część ogólna, T.I, Ossolineum 1985
- Radwański Z., Teoria umów, Warszawa 1977
- Szpunar A., O konwalidacji nieważnej czynności prawnej , PiP 1986, nr 5
- Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne Zarys części ogólnej, Warszawa 1998

Nota o autorze:

mgr Grzegorz Wolak, magister prawa, sędzia Sądu Rejonowego w Tarnobrzegu, przewodniczący Wydziału VIII Grodzkiego tegoż Sądu.